

ინსტიტუციური თეორიების შედარებითი ანალიზი

შორენა ხალვაში
სტუდენტ-დოქტორანტი

რეზიუმე:

ინსტიტუციური თეორიის წარმოშობა დაკავშირებულია აშშ-ში გასული საუკუნის 20-30-წლების ეკონომიკურ კრიზისთან. მაშინ, როდესაც თავისუფალი კონკურენციის და ბაზრის თვითრეგულირების მექანიზმი აღარ იყო ეფექტიანი და ეკონომიკა ჩიხში და კრიზისში შევიდა, საჭირო გახდა ახალი მიდგომების და კრიზისის გადაწყვეტის განსხვავებული გზების ძიება, სახელმწიფოს როლის მკფიოდ განსაზღვრა ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაში. სწორედ ამ პერიოდს უკავშირდება ინსტიტუციური მიდგომების წარმოშობა, რომლებიც შემდეგ ჩამოყალიბდა ინსტიტუციური თეორიის სახით. მას შემდეგ ინსტიტუციონალიზმმა განვითარების რამდენიმე ეტაპი გაიარა და ქვემოთ საუბარი იქნება სწორედ ინსტიტუციური თეორიის განვითარების ეტაპებზე, მის ევოლუციაზე. ინსტიტუტების როლი და მნიშვნელობა განსხვავებულია ცალკეულ ქვეყნებში და მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების დონეც სწორედ მოცემულ, კონკრეტულ ქვეყანაში მოქმედი ინსტიტუტების ეფექტიან ფუნქციონირებაზე დამოკიდებულია.

საკვანძო სიტყვები: ინსტიტუციონალიზმი, ნეოკლასიკური სკოლა, ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტები, ტრადიციული ინსტიტუციონალიზმი, ნეოინსტიტუციონალიზმი, უახლესი ინსტიტუციონალიზმი, ეკონომიკური განვითარება.

COMPARATIVE ANALYSIS OF INSTITUTIONAL THEORIES

Shorena Khalvashi
Doctoral student of GTU

RESUME

The Origin of institutional theory is associated with economic crisis of 20-30 years of the last century in the USA. While the free competition and market self-regulation mechanism was no longer effective and the economy was in a deadlock end and crisis, as it happened in the US in the 20-30s of the last century, it was necessary to find new approaches and different ways to solve crisis situations. That period is related to the emergence of institutional approaches that were later developed into institutional theory. Since then, institutionalism has undergone several phases of development and in this article below speak will be about the developmental stage of institutional theory, its evolution. The role and significance of the institutions are different in separate countries and the level of their economic and polit-

ical development depends on the effective functioning of the institutes in the particular countries.

Key words: institutionalism, neoclassical school, formal and informal institutions, traditional institutionalism, neo-institutionalism, latest institutionalism, economic development.

შესავალი

ეკონომიკურ მეცნიერებაში საკმაოდ რთულია ინსტიტუციური თეორიის წარმოშობის ზუსტი დროის განსაზღვრა. ის ეკონომიკური თეორიის კლასიკური პარადიგმის პარალელურად ვითარდებოდა და გამოხატავდა ეკონომიკური მოვლენების ანალიზის დროს სხვადასხვა მეცნიერებების გამოყენების იდეას. ინსტიტუციონალიზმმა თავისი არსებობის არც თუ ისე ხანგრძლივი დროის მანძილზე რთული და საინტერესო გზა გაიარა. ამ სკოლის სიძლიერე მისი ადამიანისადმი, როგორც პერსონისადმი, განსაკუთრებულ დამოკიდებულებაშია. ინსტიტუციური თეორია სწავლობს ადამიანს არა განყენებულად როგორც რაციონალურ მანქანას, არამედ ერთ, მთლიან არსებას სულიერი და მატერიალური მისწრაფებებით და ამ მისწრაფებების დაკმაყოფილების მოტივაციებით. ქვეყნების გრძელვადიანი კეთილდღეობა სწორედ ინსტიტუტების ფორმირებით განისაზღვრება. სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის დაგეგმვა და არსებული ინსტიტუტების თანამედროვე საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად ტრანსფორმაცია ჩვენი ქვეყნის განვითარებისათვის წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს ამოცანას, რომლის გადაწყვეტასაც ყველა ხელისუფლება თავისებურად ცდილობს.

XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში მსოფლიოს ერთ-ერთ უმდიდრეს და ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყანაში - აშშ-ში ყველაზე მწვავე ფორმით გამოვლინდა სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, რომლებიც დაკავშირებული იყო საბაზრო მექანიზმების ტრანსფორმაციასთან. ბაზრების მონოპოლიზებამ შეზღუდა თავისუფალი კონკურენცია. ეს უარყოფითად აისახა ქვეყნის ეკონომიკაზე. მცირე და საშუალო საწარმოები ერთმანეთის მიყოლებით კოტრდებოდნენ. ასეთ პირობებში ეკონომიკური ლიბერალიზმის, საერთო წონასწორობის, ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის ნეოკლასიკური იდეები ვეღარ პასუხობდნენ ქვეყნის ეკონომიკის წინაშე წარმოქმნილ ახალ გამოწვევებს. საბაზრო მექანიზმის სრულყოფილების და თვითრეგულირების იდეოლოგია უკვე არაა დამაჯერებლად გამოიყურებოდა და ქვეყანაში კრიზისის ნიშნები ჩნდებოდა. სწორედ ასეთი ეკონომიკური ცვლილებების ფონზე ფორმირება დაიწყო ახალმა, ალტერნატიულმა

იდებმა, რომელიც გულისხმობდა კაპიტალიზმის ნაკლოვანებების აღმოფხვრას მისი დემოკრატიული რეფორმირების გზით.

ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია შეიქმნა და ვითარდებოდა როგორც ოპოზიციური სწავლება - პირველ რიგში ოპოზიცია ნეოკლასიკური „ეკონომიქის“-სა. ინსტიტუციონალიზმის წარმომადგენლები ცდილობდნენ ეკონომიკურ თეორიაში ასახული ყოფილიყო არა მარტო ფორმალური მოდელები და მკაცრი ლოგიკური სქემები, არამედ ცხოვრება მთელი თავის მრავალფეროვნებით.

ძველი ინსტიტუციონალიზმი იყო რაღაც საშუალო ნეოკლასიკურ „ეკონომიქს“-სა და მარქსიზმს შორის. მასში ცენტრალური მომენტი არის ჩვეულების კონცეფცია. ჩვეულება ამ შემთხვევაში განიხილება როგორც თვითნებურად მიყოლა ტენდენციებისა დამიდრეკილებებისადმი, რომელიც უკვე დამკვიდრებულია, როგორც მისაღები და სარგებლობის მომტანი. ახალ ინსტიტუციურ თეორიაში კი მკაცრად არის გამოიწვეული ინსტიტუტი და ჩვეულება. ინსტიტუტები განიხილება როგორც ქცევის წესი და ნორმა. ასეთი ინსტიტუტები იქმნებიან ინდივიდებს შორის ურთიერთობების საფუძველზე. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური მეცნიერება განიხილება როგორც იმ მეთოდების კვლევა, რომელთა საშუალებითაც ცალკეული ეკონომიკური აგენტები ავითარებენ ინსტიტუტებს, როგორც საკუთარი ეგიოსტური მიზნების მიღწევის საშუალებებს [22; გვ.] . თ. ვებლენის პირველი მონოგრაფიული კვლევაში „უზრუნველი კლასის თეორია, ინსტიტუტების ეკონომიკური კვლევა“ ინსტიტუტების ბუნებრივ გადარჩევაზეა საუბარი [1, თავი VIII, გვ.200-216]. უზრუნველი კლასის ინსტიტუტი - ეს გაბატონებული ელიტის ქმედებებია, რომელიც ხაზს უსვამს საკუთარ პრივილეგიებზე მდგომარეობას განსაკუთრებული და გამორჩეული, ზოგჯერ უსარგებლო მაგრამ პრესტიჟული ნივთების მოხმარებით. [16, თავი VIII, გვ.200-216]. ძველი ინსტიტუციონალიზმის განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანა ჯონ რიჩარდ კომონსმა. მისი ნაშრომი - „სიმდიდრის განაწილება“ ეხება სწორედ ორგანიზებულ შრომასა და მსხვილ კაპიტალს შორის კომპრომისების ძიებას. 1934 წელს გამოვიდა მისი წიგნი, სადაც პირველად ეკონომიკური მეცნიერების ისტორიაში შემოღებულ იქნა ტრანსაქციის ცნება. [14].

ნეოკლასიკური სკოლის საფუძველს წარმოადგენს რაციონალური ქცევის პრინციპები და ინდივიდუალიზმი. ამ პრინციპებს იყენებდნენ ახალი ინსტიტუციური თეორიის მიმდევრები. „ახალი“ ინსტიტუციური ეკონომიკის პრინციპული განსხვავება ძველი ინსტიტუციონალიზმისაგან მდგომარეობს ინსტიტუციური გარემოს ანალიზის დროს ნეოკლასიკური მიდგომების გამოყენებაში, რაც ასევე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ეკონომიკურ პროცესებზეც. მისი გავლენა იგრძნობა რ. კოუსის და „ახალი“ ინსტიტუციური სკოლის სხვა წარმომადგენლების ნაშრომებში, სადაც განხილულია საკუთრების სხვა-

დასხვა ფორმები და მათი იურიდიული გამოვლინებები. მოლაპარაკებები სრულდება გარიგებებით ან კონტრაქტების დადებით. ახალ ინსტიტუციურ თეორიაში მნიშვნელოვანია ინფორმაციის როლი, მნიშვნელობა და მოძრაობა ბაზარზე. შემოდის ისეთი ცნება, როგორიცაა ინფორმაციული დანახარჯები, ანუ ბაზარზე არსებული სიტუაციის შესახებ ინფორმაციის მოპოვებასთან და მიღებასთან დაკავშირებული ხარჯები, რომელიც ტრანსაქციული დანახარჯების შემადგენელი ნაწილია.

ინსტიტუციონალიზმის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, „უახლესი“ ინსტიტუციური მიდგომა უფრო ნათლად აჩვენებს სხვაობას ნეოკლასიკურ ეკონომიკურ თეორიასა და ინსტიტუციურ ეკონომიკურ თეორიას შორის. [15; გვ. 29-75]. უახლესი ინსტიტუციური მიდგომის ფარგლებში განიხილება პოსტინდუსტრიული, პოსტეკონომიკური საზოგადოების კონცეფციები. მათი ავტორების ანალიზი სცილდება საბაზრო მეურნეობას და ხდება ე.წ „თამაშის წესების“ გამოიწვევა, დისოციაცია როგორც „მოთამაშეთა“ სტრატეგიისგან, ისე ნეოინსტიტუციური ეკონომიკის პოსტულატებისგან. „უახლესი“ ინსტიტუციური მიდგომა მკვეთრად მიჯნავს ინსტიტუტებს და ორგანიზაციებს. ორგანიზაციებში გულისხმობენ პოლიტიკურ ორგანოებს და დაწესებულებებს, ეკონომიკურ სტრუქტურებს, საზოგადოებრივ და საგანმანათლებლო დაწესებულებებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ინსტიტუციური შეზღუდვები განაპირობებენ კონკრეტული ორგანიზაციების ჩამოყალიბებას. ძველი ინსტიტუციონალიზმი ეფუძნებოდა ასეთ ლოგიკურ მსჯელობას: როცა ჩვეულებები ხდება საერთო ადამიანთა გარკვეული ჯგუფისათვის, ისინი გადაიზრდებიან რუტინაში ან ტრადიციად ყალიბდებიან. შემდეგ ხდება ინსტიტუტების ჩამოყალიბება და გამყარება. ახალმა ინსტიტუციურმა თეორიამ გააცალკევა ერთმანეთისგან ჩვეულებები და ინსტიტუტები და ამით სათავე დაუდო ინსტიტუციური ეკონომიკის ახალი მეთოდოლოგიური საფუძვლების შემოღებას. აქცენტის გადატანა ხდება ინდივიდებიდან ინსტიტუტებისკენ. ინდივიდები განიხილება როგორც მოცემულობა, მათ ენიჭებათ ერთგვარი ონტოლოგიური პრიორიტეტი; ამოსავალი წერტილი არის ე.წ „ბუნებრივი“, ინსტიტუტებისგან თავისუფალი მდგომარეობა. ახალი ინსტიტუციური თეორია ცდილობს ინსტიტუტების, ისეთების როგორიცაა ფირმები და სახელმწიფო, არსებობა ახსნას ქცევის რაციონალური, ინდივიდუალური მოდელის მეშვეობით. ინსტიტუტების წარმოშობა წარმოსახვით სამყაროში, სადაც არიან ინდივიდები და არ არსებობენ ინსტიტუტები, იმთავითვე მცდარად მიაჩნიათ. მათი აზრით ინსტიტუტები განიცდიან ევოლუციას სხვა ინსტიტუტებისგან და არ წარმოიქმნებიან რაღაც ინსტიტუტებისგან თავისუფალ „პირველყოფილ სამყაროში“ [11; გვ. 44].

დ. ნორტის აზრით, რომელიც მიიჩნევა უახლესი ინსტიტუციური თეორიის ფუძემდებლად, „თავიდან

ადამიანები ქმნიან ინსტიტუტებს. სწორედ ისინი ავითარებენ და ცვლიან მათ და თავის მხრივ, ინსტიტუტები გავლენას ახდენენ ადამიანების არჩევანზე და ქცევაზე [17, გვ.20]. აზრი, რომ ინსტიტუტები ახდენენ ინდივიდების ფორმირებას და ფორმირდებიან ინდივიდების მიერ, განავრცო ჯ. ჰოჯსონმა: „ინსტიტუტები უბრალოდ კიარ ზღუდავენ და ზემოქმედებენ ადამიანებზე. ჩვენს ბუნებრივ გარემოსა და ბიოლოგიურ მემკვიდრეობასთან ერთად ისინი გვაყალიბებენ ჩვენ როგორც სოციალურ არსებებს. ისინი არიან ჩვენი სოციალურ-ეკონომიკური სისხლი და ხორცი“ [ჯ. ჰოჯსონი, გვ.66].

უახლესი ინსტიტუციური მიდგომა წარმოუდგენელია ინსტიტუციურ ანალიზში ისტორიული წარსულის მიმოხილვის გარეშე. „ინსტიტუტების ჩართვით ისტორია გაცილებით უკეთ გადმოიცემა, ვიდრე მათ გარეშე, რადგან ისტორია არის ინსტიტუციური ცვლილებების გაგრძელება და თანმიმდევრულობა, მათი ევოლუცია“ [17, გვ.167]

ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური პოტენციალი

უახლესი ინსტიტუციური მიდგომა თავს არიდებს დაშვებებს და ისეთ მსჯელობებს, რომლებიც ისტორიული ფაქტებით არ იქნება გამყარებული და ცდილობს უფრო ეფექტიანი თეორიული სქემის შემუშავებას და ეკონომიკური ზრდისთვის ხელის შემშლელი ფაქტორების ისტორიულ ჭრილში განხილვას. უახლესი ინსტიტუციური მიდგომის მეთოდოლოგიური პროგრამა, რომელმაც ამოკრიბა ყველა აუცილებელი კომპონენტი ძველი და ახალი ინსტიტუციონალიზმიდან და ცდილობს ამოხსნას რატომ არის ისტორიული ცვლილებების დივერგენციის ტრაექტორია ასეთი ფართო; რატომ არიან საზოგადოებები ასეთი განსხვავებულები. ცალკეული ქვეყნების და საზოგადოებების განვითარების დონეებს შორის ასეთი უზარმაზარი განსხვავების ახსნა სტანდარტული ნეოკლასიკური თეორიის მეშვეობით შეუძლებელია. მასზე პასუხს ეძებს სწორედ უახლესი ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია.

უახლესი ინსტიტუციური მიდგომის თანახმად, ეფექტური ინსტიტუციური სისტემა არის ის, რომელიც უზრუნველფს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას და განვითარებას. ინსტიტუტების მდგრადობის მიუხედავად ისინი მაინც ვითარდებიან და იცვლებიან. ინსტიტუციური ცვლილებები განსაზღვრავენ როგორ ვითარდება საზოგადოება დროთა განმავლობაში და აქედან გამომდინარე ისტორიული ცვლილებების გაგების გასაღებიც აქ უნდა ვეძებოთ. რატომ უნდა იდეები და იდეოლოგიები მნიშვნელოვანია, მაგრამ ინსტიტუტები განსაზღვრავენ რამდენად დიდია ეს მნიშვნელობა. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ისტორიას არა მხოლოდ იმ თვალსაზრისით, რომ შეიძლება წარსულისგან ვისწავლოთ, არამედ იმიტაც, რომ მომავალი და აწმყო გადაჯაჭვული არიან წარსულთან და არჩევანი, რომელიც კეთდება დღეს გან-

პირობებულია წარსულით. ყველა ქვეყანას თავისი, ინდივიდუალური ინსტიტუციური მატრიცა აქვს, ანუ ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტების იმგვარი შეთავსება, რომელსაც ისინი მიყავს საკუთარი, განსხვავებული გზით. ისტორია შეიძლება განვიხილოთ როგორც ინსტიტუტების კონკურენციის ისტორია, რომელშიც მთავარ როლს ეკონომიკური ინსტიტუტები ასრულებენ [13, გვ.26].

ამგვარად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ინსტიტუციური თეორია, ისევე როგორც სხვა ეკონომიკური თეორიები, მუდმივად განიცდიან ცვლილებას და ვითარდებიან დროის მოთხოვნების შესაბამისად. ნეოინსტიტუციონალიზმი არის ძველი, ტრადიციული ინსტიტუციონალიზმის განახლება, ახალ სტანდარტებზე მორგება, ხოლო გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ამ თეორიამ კიდევ უფრო წინ წაიწია განვითარების თვალსაზრისით და მეტ-ნაკლებად დასრულებული, სრულყოფილი სახე მიიღო. თუმცა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ დ. ნორტთან ერთად დასრულდა აღნიშნული თეორიის განვითარება. რატომ უნდა, ინერგა სტატიები, წიგნები ინსტიტუტების როლსა და მნიშვნელობაზე, ჩნდება ახლებური ხედვები და ეს თეორიაც შეიცვლება და ახალ გამოწვევების შესაბამისად განვითარდება. ერთი რამ, რაც შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, არის ის რომ ის ქვეყნები, სადაც ინსტიტუტების მიმართ ნდობა და კანონების მიმართ პატივისცემა მაღალია, განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე დგანან. ამიტომ იმ ქვეყნებისთვის, რომელთა ეკონომიკაც შერეული ტიპისაა და საბაზრო ეკონომიკურ სისტემას მყარად არ აქვს ფესვი გადგმული, მნიშვნელოვანია ინსტიტუციური კვლევების წარმოება. ასეთი ტიპის ქვეყნებში მძლავრობს ექსტრაქტიული ინსტიტუტები, რომლებიც შესაბამისობაში ვერ მოდიან თანამედროვე ცივილიზებული სამყაროს მოთხოვნებთან. ამიტომ საქართველოსთვისაც აუცილებელია მუდმივი ინსტიტუციური კვლევების წარმოება და ჩვენმა ქვეყანამ უნდა ისწავლოს შექმნილის შენარჩუნება და გაუმჯობესება. იმისათვის რომ ქვეყანაში გატარებული რეფორმები, ეკონომიკური პოლიტიკა წარმატებული იყოს, საჭიროა გააზრებული, წინასწარ კარგად გათვლილი ნაბიჯების გადადგმა და არსებული წარმატებული ინსტიტუტების ბაზაზე სხვა წარმატებული ინსტიტუტების აშენება. ქვეყანაში არსებული სტაბილური ვითარება იძლევა საშუალებას იმის გასაზრებლად, თუ რა შეცდომები იქნა დაშვებული და როგორ შეიძლება ცვლილებების განხორციელებისას ისეთი საზოგადოებრივი მექანიზმების შემუშავება, რომ ცვლილებები ქვეყნის განვითარების მიმართულებით მოქმედებდეს და არა პირიქით. საქართველოს არ აქვს განვითარების ერთიანი სტრატეგია და მათ შორის მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების სახელმწიფოებრივი პროგრამა და ხედვა. არსებული და ახლად შექმნილი ინსტიტუტების დიდი ნაწილი მიმართულია კონტროლის გაძლიერებისკენ და არა ახლის შექმნის ნახალ-

ისებისკენ. ამიტომ, აუცილებელია თვითონ საზოგადოებაში გაიზარდოს სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დონე და საჭიროა მეტი სამოქალაქო აქტივობის გამოჩენა, რათა შესაძლებელი გახდეს ინკლუზიური, ადამიანების ინტერესების მაქსიმალურად დაცვაზე ორიენტირებული ინსტიტუტების შექმნა.

გამოყენებული ლიტერატურა და ინტერნეტ რესურსები:

1. დ. იაკობიძე, „ინსტიტუციონალური ეკონომიკა (ლექციების კურსი)“ ჟურნალი, „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, Bუსინესს Еნგინერინგ ჟურნალ, 2014 წ. N4. გვ. 121-144;
2. დ. კვარაცხელია, „საქართველოში ეკონომიკური ზრდის თავისებურებანი 2013 წელს“, ჟურნალი ბიზნეს-ინჟინერინგი, №2, გვ. 160-167; 2014წ.
3. მ. გველესიანი, ინსტიტუციონალიზმის არსის, მისიისა და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სისტემაში ადგილის შესახებ: რ. ნურევეისეული ანალიზის პარალელური; ჟურნალი „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, 2015წ, N1, გვ. 18-27;
4. ინსტიტუციური ეკონომიკა (ლექციების კურსი); სტუ ბიზნეს ინჟინერინგის ფაკულტეტი; თბილისი 2014წ. ა. სიჭინავა, დ. იაკობიძე. სტუ ბიბლიოეკა, ინდ. 468;
5. დ. კვარაცხელია, საქართველოში ინსტიტუციურ სფეროში არსებული პრობლემების შეფასება, სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი: „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, 2015წ, N 3, გვ.: 144-147.
<https://drive.google.com/file/d/0B3PZSQNP43S-SU9US0RmOGdxU0E/view>
6. <https://banauka.ru/5045.html>; 7.2.1. Новая историческая школа: предпосылки возникновения и основные идеи; Базилевич В.Д., Грачевська Н.И., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. 2004წ.
7. <http://business.org.ge/>
8. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ოფიციალური ვებგვერდი

<http://www.economy.ge/>

9. <https://banauka.ru/5112.html>; Базилевич В.Д., Грачевська Н.И., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. История экономических учений Учебное пособие / К.: Знание, 2004.13.1. Ранний институционализм;
10. <https://banauka.ru/5112.html>; Базилевич В.Д., Грачевська Н.И., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. История экономических учений Учебное пособие / К.: Знание, 2004.13.1.2. Социально-психологический (технологический) институционализм Т. Веблена;
11. <https://banauka.ru/5112.html>; Базилевич В.Д., Грачевська Н.И., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. История экономических учений Учебное пособие / К.: Знание, 2004.13.1.4. Конъюнктурно-статистический, или эмпирический, институционализм В. Митчелла;
12. <http://center-yf.ru/data/economy/institucionalnye-teorii-ekonomiki.php>;
- Институциональные теории экономики;
13. <http://www.aup.ru/books/m63/>; Ермишин П. Основы экономической теории (курс лекций);
14. <http://business.org.ge/reitingi-fraser-institute-ekonomikuri-tavisuflebis-indeqsi-2017-wlis-reporti/>;
15. Торстейн Веблен, Теория Праздного Класа gamomcemloba „Прогресс Москва“, 1984წ.
16. О. Э. Бессонова, раздаток Институциональная теория хозяйственного развития России, Новосибирск 1999 წ.
17. Дуглас норт „Институты, институциональные изменения и функционирование экономики“; Перевод с английского А.Н. Нестеренко; Предисловие и научное редактирование Б.З. Мильнера „Начала“, moskovi, 1997წ.
18. Розмаинский И.В. Институционализм. // Журнал институциональных исследований. Том 2, № 4, 2010.